

4. Єрмоменко А.А. Мотиваційний механізм міжнародного руху капіталу та інвестиційного процесу // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – С. 1512-1513.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 2-ге видання, виправлене та доповнене. – Львів : Вид-во "Центр Європи", 1997. – 576 с.
6. Закон України "Про інвестиційну діяльність" № 1560-ХІІ від 18.09.1991 р.
7. Захарін С.В. Механізм державного регулювання іноземного інвестування : монографія / під ред. член-кор. НАНУ, д-р екон. наук М.С. Герасимчук. – К. : НАН України. Ін-т економіки, 2003. – 161 с.
8. Комаров И. Инвестиции и рынок. – М. : Знание, 1991. – 115 с.
9. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : навч. посібник. – К. : ЦУЛ, 2003. – 376 с.
10. Міжнародна інвестиційна діяльність : підручник / Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський, О.М. Мозговий та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. – К. : Вид-во Київського НЕУ, 2003-387 с.
11. Пересада А.А. Інвестування : навч. посібник. – К. : Вид-во Київського НЕУ, 2004. – 250 с.
12. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
13. Федоренко В.Г. Іноземне інвестування економіки України : навч. посібник. – К. : МАУП, 2004. – 272 с.
14. Шарп У., Александер Г. Инвестиции : пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 1028 с.
15. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основи інвестиційної діяльності. – К. : Генеза, 1997. – 384 с.
16. Щукін Б.М. Інвестування : курс лекцій. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.

УДК 336.76

*Здобувач Г.Є. Шпаргало; здобувач І.Я. Шеремета;
здобувач С.М. Мацера – Львівська КА*

РЕГУЛЯТИВНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЇ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

Розглянуто еволюцію грошових систем з їх розподілом на регульовані та саморегульовані. Виокремлено роль держави в кожному типі грошових систем.

*Competitor G.Ye. Shaprgalo; competitor I.Ya. Sheremeta;
competitor S.M. Macera – L'viv commercial academy*

Regulatory aspects of monetary systems evolution

Evolution of monetary system is covered from aspect of their division on regulable and selfregulable. The role of state in each type of monetary system is considered.

Вступ. Грошові системи в самій своїй суті передбачають інституційне законодавче закріплення, а тому є важливим атрибутом кожної держави. Водночас досягнення макроекономічної стабільності є неможливим без стабілізації грошового обігу, що актуалізує порушену проблему.

Різні аспекти функціонування грошових систем, грошового регулювання економіки та впливу грошей на соціально-економічний розвиток досліджено в працях українських економістів М. Артуса, Б. Івасіва, В. Лагутіна, А. Мороза, М. Савлука, Т. Смовженко, В. Стельмаха, З. Скринник [1-5]. Проте фінансово-економічні кризи останніх років породжують чимало нових питань стосовно стабільності сучасної грошової системи та ролі держави в її стабілізації. Нерідко економісти звертаються до історичного досвіду грошових систем, базованих на золоті та до переваг їх стабільності. Водночас зазначені питання залишається неналежно висвітленими в економічній літературі.

Постановка завдання. У зв'язку з вказаним вище, метою нашого дослідження є висвітлення еволюції грошових систем з акцентом на їх регульованості чи саморегульованості та ролі держави в цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. Уперше впорядкувати грошовий обіг наважилися багаті міняйли, які почали вказувати на золотих монетах пробу та масу. З часом право ставити клеймо на золотих виливках, карбувати монети і випускати їх в обіг перебрала держава. Грошові системи сформувалися приблизно в XVI-XVII ст.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, яка породжена її економічним і політичним розвитком та оформлена юридичними законами. Тобто – це щось більше, ніж просто інструмент, який сприяє роботі економіки. Правильно діюча грошова система стимулює кругообіг доходів і витрат, який уособлює всю економіку, сприяє повній зайнятості, стабілізації цін у країні. І навпаки, деформована грошова система може стати головною причиною безробіття, інфляційних процесів, різких перепадів рівня виробництва, недовикористання основних фондів, інших негативних явищ. Фахівець з питань грошових відносин Дж.М. Кейнс зазначав, що не існує і не може існувати "надійнішого" засобу, здатного повністю розвалити не лише економіку, а й усю суспільну структуру держави, ніж розладнана грошова система [6, с. 15]. Подібно висловлювався свого часу і російський міністр С.Ю. Вітте, на переконання якого сила держави, її міжнародний авторитет визначаються не кількістю гармат і чисельністю солдатів, а насамперед стійкістю її грошової одиниці [7, с. 11]. Тому обов'язком кожної держави є встановлення правильної, надійної форми організації грошового обігу.

В історії важливе значення має класифікація грошових систем за характером їх функціонування. За цим критерієм грошові системи поділяють на саморегульовані та регульовані. Саморегульовані грошові системи відповідали етапу раннього розвитку ринкових відносин, коли держава незначно втручалася в економічні процеси. Такі системи базувалися на використанні в ролі грошей благородних металів та обслуговуванні сфери обігу повноцінними монетами і розмінними банкнотами. Саморегулювання полягало в тому, що обіг таких грошей містив у собі передумову для врівноваження маси грошей в обігу з потребами обігу та підтримування сталості грошової одиниці.

За металевого обігу регульовні можливості державних органів були обмежені, тому вирішальна роль держави зводилася до законодавчого встановлення вмісту золота чи срібла у грошовій одиниці. Такими заходами держава захищала інтереси учасників обігу від псування монет. Якщо вміст металу в монетах внаслідок зношення зменшувався більше, ніж було встановлено нормою, такі монети вважали неповноцінними, вони підлягали перекарбуванню. Було введено систему відкритого карбування монет, яка давала змогу будь-якому власнику неповноцінних монет за певну плату отримати відповідну суму повноцінних.

Історично саморегульовані грошові системи виступали у формах біметалізму та монометалізму. Біметалізм – це грошова система, за якої роль узагальненого еквівалента відіграють два метали: золото і срібло, – що мають платіжну

силу як рівні грошові знаки. Перевагою біметалізму було те, що він полегшував забезпечення потреб обігу в благородному металі (для карбування монет).

Але він мав і недолік – на ринку паралельно діяли дві валюти та існували дві системи цін, тобто за обома металами була законодавчо закріплена роль грошей, що суперечило природі грошей як єдиного товару, який виконує функцію узагальненого еквівалента. Через золоту і срібну валюти постійно виникали суперечності, що призвели до державного втручання. Залежно від ступеня такого втручання, розрізняють три види біметалевих грошових систем: система паралельних валют, система подвійної валюти і система "кульгаючої" валюти [8, с. 112-113].

Першою, найпослідовнішою формою біметалізму була система паралельних валют, коли законодавство не встановлювало ціннісних пропорцій (курсів) між золотом і сріблом, а золоті і срібні монети приймалися для купівлі – продажу відповідно до ринкової вартості золота і срібла. Однак ця система створювала технічні незручності в організації обміну, оскільки ринкові зміни у співвідношенні валют спричинювали постійні перепади подвійної системи цін.

На зміну цій системі прийшла система подвійної валюти, за якої держава почала встановлювати фіксований курс ціннісних пропорцій між двома металами, за якими має здійснюватися їх обіг. Ця система дала змогу дещо упорядкувати систему ціноутворення, оскільки рівень цін одного виду автоматично перераховувався у другий за встановленим фіксованим співвідношенням. Але незабаром система подвійної валюти зазнала краху через те, що ринкове співвідношення між золотом і сріблом почало дедалі частіше відхилятися від офіційно фіксованого. Як наслідок, золото виявлялося переоціненим, а срібло недооціненим; золоті монети стали витісняти з обігу срібні.

У багатьох країнах було введено закрите карбування срібних монет з метою запобігти витісненню золота сріблом. Така система біметалізму отримала назву "кульгаючої" валюти. Але й ця спроба врятувати біметалізм не була успішною. Через заборону відкритого карбування срібних монет срібло почало знецінюватися щодо золота, збільшився притік дешевого срібла в країни, де ще зберігалися системи подвійної валюти, і відтік з них золота за кордон. Унаслідок цього, карбування срібних монет зовсім припинилося, золото було оголошено єдиним грошовим товаром, а срібні монети, що залишилися в обігу, – розмінною монетою. У наш час біметалізм є вже історією, хоча був дуже поширеним до XIX ст. у Франції, Бельгії, Італії та інших країнах. Але без знань з історії неможливо осмислити й оцінити грошові системи сьогодення.

Монометалізм – це грошова система, за якої тільки один метал слугує узагальненим еквівалентом і є основою грошового обігу. Як правило, це золото, але історія знає випадки існування і срібного монометалізму, зокрема в Індії (1852-1893), Голландії (1847-1875) і Росії (1843-1852). Золотий монометалізм існував у трьох видах: золотомонетного стандарту, золотовиливкового стандарту і золотодевизного (золотовалютного) стандарту. Золотомонетний монометалізм проіснував у багатьох країнах до Першої світової війни і характеризувався тим, що золото слугувало не лише мірилом вартості, а й було засобом обігу. Золоті монети вільно розмінювалися на банкноти емісійних банків, але з часом цей розмін дедалі більше скорочувався, поки він не

дійшов логічного завершення. Після Першої світової війни золотомонетний стандарт був відновлений лише в США, де проіснував до 1933 р. Деякі країни, зокрема Франція і Англія, запровадили золотовиливковий стандарт, за якого золоті монети в обіг не випускалися, але грошові знаки обмінювалися на золото у виливках. Після війни більшість країн не були спроможні відновити золотий монометалізм навіть у формі золотовиливкового стандарту. Деякі з них ввели систему золотодев'язного стандарту. Девізи – платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків (чеки, перекази, акредитиви, іноземні банкноти і монети тощо). За золотодев'язного стандарту золоті монети не були в обігу, було скасовано вільне їх карбування, а обмін неповноцінних грошей на золото відбувався через обмін на валюту країн із золотовиливковим стандартом. Отже, за золотодев'язного стандарту валюти одних держав залежали від валют держав інших.

Внаслідок світової економічної кризи 1929-1933 рр. золотий стандарт було скасовано в усіх країнах. Система золотого стандарту відіграла значну роль у становленні внутрішніх грошових систем країн і ще більшу – у налагодженні міжнародних відносин за допомогою експорту та імпорту золота.

Недоліками біметалізму, монометалізму і золотого стандарту є їх обмеженість через залежність від видобутку золота, дороговизна і недостатня еластичність. Основним недоліком золотого стандарту є неможливість у економічно відсталих країнах проводити власну валютно-грошову політику, оскільки у разі знецінення власних грошових знаків їм треба розраховуватись з іншими країнами золотом.

Після панування системи золотого стандарту розпочалася епоха регульованих грошових систем. В обіг починають входити паперові та металеві грошові знаки, які не мають власної внутрішньої вартості; золото вже не є обов'язковим елементом у грошових системах; держава стає монополістом щодо емісії грошових знаків; курси валют формуються ринковими методами на базі паритету їх купівельної спроможності. Регульовані грошові системи також поділяють на кілька видів. За характером механізму регулювання пропозиції грошей виокремлюють системи паперового та кредитного обігу.

Система паперово-грошового обігу ґрунтується на використанні емісії грошей для покриття бюджетного дефіциту. Випуск грошових знаків в обіг визначається не попитом на гроші, а бюджетним дефіцитом. Цей крок створює загрозу знецінення грошових знаків, тому система обігу паперових грошей неперспективна і може використовуватися як перехідна, тимчасова.

Система кредитного обігу базується на використанні емісії грошей також і для кредитування економіки. Вона забезпечує еластичність грошової пропозиції, дає змогу, на відміну від попередньої, не лише збільшувати пропозицію грошей, а й зменшувати її відповідно до зниження попиту на гроші. Завдяки цим перевагам, системи кредитного обігу приходять на зміну грошово-паперовим системам.

За характером економічної системи, в межах якої відбувається грошовий обіг, регульовані грошові системи поділяють на системи ринкового і неринкового типу. Неринкові грошові системи притаманні командно-адміністративним економічним системам, які існували в країнах колишнього соці-

алістичного табору. Ці системи розмежовували грошовий обіг на готівку й безготівкові розрахунки, заперечуючи їх внутрішню єдність, не визнавали існування грошового ринку тощо. По суті, неринкові грошові системи суперечать природі самих грошей як феномену ринкової економіки.

Ринкові грошові системи, властиві економічним системам ринкового типу, протилежні попереднім. У таких системах відбувається державне регулювання відсотка як ціни грошей на грошовому ринку з метою зміни попиту на гроші та державне регулювання операцій на ринку цінних паперів з метою зміни пропозиції грошей.

Грошові системи за характером регулювання валютних відносин у країні поділяють на закриті і відкриті. Закриті грошові системи характеризуються високим рівнем валютних обмежень у країні, неконвертованістю валюти тощо. Вони захищають лише внутрішній ринок, навіть шляхом його ізоляції від зовнішнього, чим гальмують розвиток зовнішньоекономічних відносин. Закриті грошові системи характерні або для країн з неринковою економікою, або країн із недостатньо розвиненими ринковими економіками. Відкриті грошові системи характеризуються незначними обмеженнями на валютні операції, цілковитою конвертованістю національної валюти, високою організованістю валютного ринку тощо. Такі системи сприяють розвитку економічних відносин між країнами, включенню національної економіки у світовий економічний простір.

На сучасному етапі для країн з ринковою економікою характерні регульовані грошові системи, що базуються на кредитних грошах. Розвинені країни запроваджують у своїх грошових системах обіг електронних грошей у вигляді платежів на основі сучасних електронних технологій.

Отже, різні грошові системи зі своїми позитивними і негативними елементами існували з давніх-давен. На зміну старим приходили нові, більш досконалі та впорядковані. Вивчати й аналізувати слід усі грошові системи, бо без цих знань не можна повністю оцінити і проаналізувати сучасні грошові системи.

У наш час грошова система формується і функціонує на базі банківської системи і може розглядатися як її складник. Усі держави, незалежно від устрою, доручають формування грошових систем центральним органам влади. Місцеві органи влади усунені не тільки від формування грошових систем, а й від контролю за функціонуванням їх окремих елементів. Грошова система є дворівневою: на першому рівні – центральний банк (у США – Федеральна резервна система), а на другому – мережа комерційних банків та інших розрахунково-кредитних установ (рис. 1).

Центральний банк – це інституційний центр грошової системи. Йому належить вирішальна роль у забезпеченні ефективного функціонування грошової системи країни. Для всіх центральних банків світу основною функцією є підтримання стабільності національної валюти. Від діяльності центрального банку залежить і функціонування грошової системи, і стабілізація вартості національних грошей як на внутрішньому ринку (через зниження темпів інфляції), так і на зовнішньому (через зміцнення обмінного курсу).

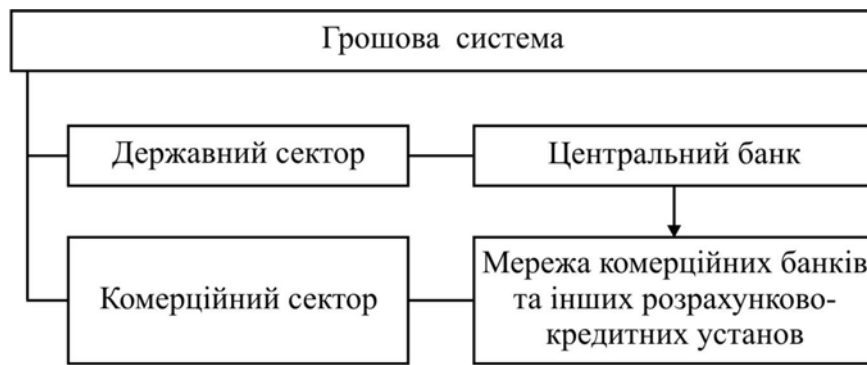

Рис. 1. Структура грошової системи

Центральний банк або, як його ще називають, національний банк, виконує низку функцій [9, с. 155-157; 8, с. 325-332; 10, с. 292-297]:

- 1) емісію готівки та організацію грошового обігу;
- 2) реалізацію грошово-кредитної політики;
- 3) функцію "банку банків";
- 4) функцію банку держави;
- 5) функцію органу банківського нагляду;
- 6) функцію валютного органу;
- 7) функцію розрахункового центру країни.

Виконання цих функцій дає змогу центральному банку найбільш ефективно організувати діяльність дворівневої грошової системи. Центральний банк як головний орган державного регулювання економіки не обслуговує безпосередньо суб'єктів господарювання, а впливає на економічні процеси та грошовий обіг через взаємодію з комерційними банками. Якщо центральний банк реалізує грошово-кредитну і валютну політику уряду, здійснює емісію, управляє офіційними валютними резервами, є банком держави та всіх інших кредитних інститутів, то комерційні банки безпосередньо забезпечують процес кредитно-розрахункового і фінансового обслуговування економіки.

Комерційні банки як багатопрофільні кредитні установи здійснюють операції у різних секторах ринку позичкових капіталів, обслуговуючи підприємства всіх галузей економіки та населення. Основні функції комерційних банків: випуск кредитних знарядь обігу; приймання депозитів від юридичних і фізичних осіб; кредитування підприємств і населення; організація та проведення розрахунків у господарстві тощо.

Найважливіша особливість комерційних банків полягає в тому, що вони можуть створювати за рахунок кредиту додаткові платіжні засоби, збільшуючи залишки на поточних рахунках клієнтів. За сферою охоплення економічних відносин грошова система – категорія надзвичайно обширна. До складу грошової системи входить кілька підсистем (рис. 2).

Кожна із підсистем має свій особливий об'єкт регулятивного впливу, який обмежується певною формою чи сферою грошового обігу. Грошова система кожної країни визначається внутрішнім законодавством, тобто є явищем суто національним. Найбільш складні і відповідальні елементи грошової системи – це масштаб цін, купюрність грошових знаків, організація розрахунків тощо.

Висновки. Здійснений аналіз дає підстави для таких висновків. По-перше, грошова система є чимось більшим, ніж просто інструментом, який

сприяє роботі економіки. Правильно діюча грошова система стимулює кругообіг доходів і витрат, який уособлює всю економіку, сприяє повній зайнятості, стабілізації цін у країні. І навпаки, деформована грошова система може стати головною причиною безробіття, інфляційних процесів, перепадів рівня виробництва, недовикористання основних фондів, інших негативних явищ. По-друге, грошовим системам притаманні різні типи, які відповідають певним історичним етапам. У наш час грошова система формується і функціонує на базі банківської системи і може розглядатися як її складник. По-третє, обов'язком кожної держави є формування своєї грошової системи, надання їй повної незалежності та здатності протистояти зовнішнім впливам, коли вони загрожують інтересам національної економіки. Тому перспективним полем для подальших досліджень можуть виступити шляхи та інструменти стабілізації грошово-кредитної системи в умовах світової економічної кризи.

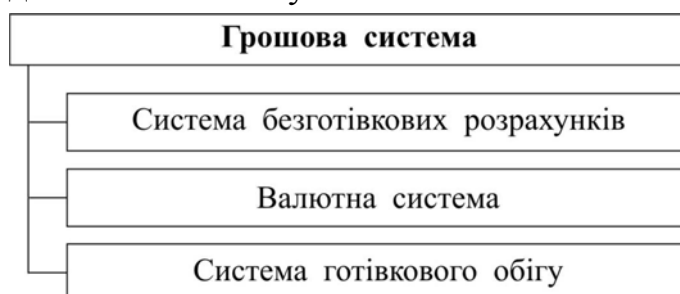

Рис. 2. Компоненти грошової системи

Література

1. **Артус М.М.** Гроші та кредит / Мирослав Миколайович Артус. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2005. – 166 с.
2. **Івасів Б.С.** Гроші та кредит / Івасів Богдан Степанович. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 528 с.
3. **Лагутін В.Д.** Гроші та грошовий обіг / Василь Дмитрович Лагутін. – К. : Знання, 2003. – 200 с.
4. **Гроші та кредит** / Савлук М.І., Мороз А.М., Лазепко І.І., Пуховкіна М.Ф., Шамова І.В. / за ред. М.І. Савлука. – К. : Вид-во Київського НЕУ, 2006. – 744 с.
5. **Стельмах В.С.** Гроші – людина – соціум: параметри взаємин / В.С. Стельмах, Т.С. Смовженко, З.Е. Скринник. – Л. : Вид-во Львівського БІ НБУ, 2006. – 188 с.
6. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс. – М. : Наука, 1976. – 156 с.
7. **Гальчинський А.** Теорія грошей / Анатолій Гальчинський. – К. : Основи, 1996. – 141 с.
8. **Гроші та кредит** / за ред. Б.С. Івасіва. – К. : Либідь, 1999. – С. 112-332.
9. **Голуб А. Гроші.** Кредит. Банки / А. Голуб, Л. Семенюк, Т. Смовженко. – Львів : Центр Європи, 1997. – С. 155-157.
10. **Основы банковского дела** / под ред. А.Н. Мороза. – К., 1994. – С. 292-297.

УДК 330.342:338.911:330.151

Доц. **Я.В. Кульчицький**, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

Проаналізовано теоретичні проблеми і методологічні основи дослідження сучасних економічних систем. Спираючись на існуючі методологічні підходи, автор обґрунтовує власну наукову концепцію у контексті постіндустріальної парадигми.